

ПРАВОВА ПРИРОДА ОКРЕМОЇ ДУМКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

LEGAL NATURE OF THE SEPARATE OPINION OF A JUDGE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

Шевчук І.М.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

юридичного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті наведені результати наукового аналізу правової природи окремої думки судді Конституційного Суду України. Визначено поняття та особливості окремої думки судді. Обґрунтовано необхідність окремої думки судді у конституційному судочинстві.

Ключові слова: Конституційний Суд України, окрема думка судді, суддя Конституційного Суду України, рішення та висновки Конституційного Суду України, конституційне судочинство.

В статье приведены результаты научного анализа правовой природы особого мнения судьи Конституционного Суда Украины. Определено понятие и особенности особого мнения судьи. Обоснована необходимость особого мнения судьи в конституционном судопроизводстве.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, особое мнение судьи, судья Конституционного Суда Украины, решения и заключения Конституционного Суда Украины, конституционное судопроизводство.

The results of scientific analysis of legal nature of the separate opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine are represented in the article. The concept and features of the separate judicial opinion are defined. The necessity of the separate opinion of a judge in the constitutional proceedings is proved.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, separate judicial opinion, judge of the Constitutional Court of Ukraine, decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine, constitutional judicial proceedings.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі, як в теорії, так і на практиці склалися різні підходи до розуміння поняття, форми і змісту окремої думки судді Конституційного Суду України та її правових наслідків. Незважаючи на наявність окремих теоретичних досліджень у даному напрямку, питання окремої думки судді Конституційного Суду України є досить актуальним, потребує дослідження та законодавчого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У вітчизняній юридичній літературі проблема правової природи окремої думки судді Конституційного Суду України є недостатньо дослідженою. На сьогодні не існує єдності у поглядах вітчизняних та зарубіжних науковців на це питання. Певні аспекти правової природи окремої думки судді Конституційного Суду України у своїх працях аналізували такі вчені-юристи, як О. М. Верещагін, А. Л. Кононов, О. К. Намясенко, Д. Д. Лилак, І. Д. Сліденко, В. Є. Скомороха, М. В. Тесленко, Т. О. Цимбалістий, Г. О. Христова та ін.

Формулювання мети та завдань статті. Метою цієї статті є аналіз правової природи окремої думки судді Конституційного Суду України та з'ясування її особливостей.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Право судді на окрему думку зазначено в міжнародному праві, зокрема в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року вказано, що рішення у справі, а також ухвали про

прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку (ст. 45) [1]. У статті 95 регламенту Міжнародного Суду ООН зазначено, що кожен із суддів може, якщо побажає, додати до рішення виклад своєї окремої думки як при незгоді, так і при згоді з думкою більшості [2].

Право судді Конституційного Суду України на окрему думку закріплено в Законі України «Про Конституційний Суд України» та в Регламенті Конституційного Суду України [3; 4].

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття «окрема думка судді». Окрема думка судді – процесуальна форма викладу незгоди одного із суддів з рішенням суду в цілому [5, с. 557]. На думку М. В. Тесленко, окрема думка судді – це сформульоване ставлення його до юридичного змісту питань, що були предметом розгляду, яке відрізняється від правових позицій Конституційного Суду України, викладених у його рішенні чи висновку [6, с. 160]. Д. Д. Лилак, під окремою думкою розуміє процесуально-правову форму висловлення суддею незгоди щодо суті чи обґрунтування ухваленого Конституційним Судом України рішення, висновку [7, с. 134]. О. М. Верещагін вважає, окрему думку судді його особистою справою [8, с. 18]. О. К. Намясенко визначає, що окрема думка судді Конституційного Суду України не має обов'язкового значення і відповідно не породжує юридичних наслідків та не може розглядатися як джерело права [9, с. 182]. І.

Д. Сліденко зазначає, що окрема думка судді є формою визначення власної позиції судді в разі незгоди з прийнятим (наданим) рішенням (висновком) або викладенням обставин, що доповнюють мотивовану частину рішення (висновку) [10, с. 169]. Окрема думка відображає правову позицію судді у конкретній справі, яка розглядалася Конституційним Судом України та спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків та рішень Суду.

Згідно зі статтею 63 Закону України «Про Конституційний Суд України», судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування. Рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо суддями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Підписання суддею Конституційного Суду України рішення, висновку Конституційного Суду України є обов'язковим. Викладення суддею Конституційного Суду України окремої думки відноситься до його права, про що прямо зазначено в параграфі 56 Регламенту Конституційного Суду України.

Відповідно до статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України», окрема думка судді Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України [3]. Окрема думка судді має вільну форму викладення. Згідно з Регламентом Конституційного Суду України суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він «за» чи «проти» прийняття рішення або надання висновку, викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі у семиденний строк від дня голосування (Параграф 56) [4]. Згідно зі статтею 76 Федерального Конституційного Закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації», передбачено, що суддя Конституційного Суду Російської Федерації має право письмово викласти свою окрему думку лише, коли він не згоден із рішенням Суду. Окрема думка судді приєднується до матеріалів справи та підлягає опублікуванню разом із рішенням Конституційного Суду Російської Федерації [11].

Рішення, висновки Конституційного Суду України офіційно оголошує головуєчий на пленарному засіданні Конституційного Суду України. Однак у законодавстві не передбачено оголошення окремої думки судді Конституційного Суду України разом із рішеннями та висновками, це пов'язано із необхідністю надання певного часу для її написання. Рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України. Д. Д. Лилак пропонує, надати для підготовки окремої думки судді 15 робочих днів після офіційного оприлюднення рішення, висновку, шляхом її ого-

лошення на пленарному засіданні Конституційного Суду України. Окрема думка судді має додаватися до рішення, висновку Конституційного Суду України і бути його складовою [7, с. 139]. Окрема думка судді, яка публікується разом із рішенням, висновком притаманна саме конституційному судочинству. Опублікування окремої думки судді разом з рішенням, висновком Суду підвищує відповідальність судді Конституційного Суду України за результати його голосування по справі та підготовку матеріалів. Це сприяє також і зростанню професіоналізму суддів Конституційного Суду України.

У юридичній літературі триває дискусія щодо доцільності існування окремої думки судді Конституційного Суду України. Г. О. Христова зазначає, що окремі думки суддів Конституційного Суду України мають доктринальне значення. Вони виступають засобом реалізації принципів незалежності суддів, їх вільного волевиявлення та рівноправ'я, повного та всебічного розгляду справи [12, с. 99].

І. Д. Сліденко вважає, що крім позитивних моментів висловлення власної позиції судді (підтверджуються принципи незалежності судді, вільного волевиявлення та рівноправ'я суддів, повного і всебічного розгляду справи), існують і негативні. Вони виявляються за умови незгоди судді з прийнятим (наданим) рішенням (висновком). Науковець вважає, що, чим більше окремих думок суддів, які не збігаються з рішенням Суду, тим більш спірним є таке рішення щодо тлумачення й тим меншою буде в майбутньому регулююча сила такого тлумачення [10, с. 170].

А. Л. Кононов зауважує, що висловлювати і відстоювати свою думку – це емоційно і психологічно складно, оскільки важко пересилити сумніви і уникнути впливу авторитетів, залишаючись у меншості серед своїх колег-суддів, кожен з яких є фахівцем найвищої кваліфікації. Окрема думка – це крайній варіант позиції судді, коли внутрішній компроміс неможливий, а переконаність у судовій помилці максимальна. Право на окрему думку – це і захист репутації судді, сильний професійний стимул, психологічна гарантія, яка дозволяє відчувати особисту свободу і незалежність, цінність власного рішення і відповідальність за свій вибір [13, с. 45].

Підтримуємо точку зору О. К. Намясенко, яка зазначає, що право судді Конституційного Суду України на окрему думку є однією з найсуттєвіших гарантій його незалежності, як зовнішньої – від законодавчої та виконавчої влади, так і внутрішньої. Реалізація права на окрему думку є правовою формою статусу судді Конституційного Суду України, яка сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності [9, с. 187]. Усе це досягається законодавчим закріпленням права окремої думки судді та можливістю її опублікування, відсутністю обмежень щодо форми викладення та результатів голосування щодо рішення чи висновку Конституційного Суду України.

У законодавстві України не зазначено, до якої частини акта Конституційного Суду України викла-

дається окрема думка. Допустимо її викладення до вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Це питання чітко визначене в законодавстві Азербайджанської Республіки. У статті 64 Закону Азербайджанської Республіки про Конституційний Суд зазначено, що окрема думка може викладатися відповідно до описово-мотивувальної чи резолютивної частини рішення Конституційного Суду [14].

Окрема думка судді Конституційного Суду України не завжди свідчить про незгоду зі змістом прийнятого акта Суду. В окремій думці суддя може підтримати рішення, висновок суду, однак він може бути не згодний з окремими положеннями, або використовує право на окрему думку для висловлення доповнень до рішення чи висновку Конституційного Суду України. У Рішенні Конституційного Суду України № 1-рп/2007 від 16 травня 2007 року (справа про звільнення судді з адміністративної посади) суддя В. І. Шишкін виклав окрему думку у якій зазначив, що погоджується з основною концепцією Рішення, однак вважає за необхідне зазначити, що воно не є повним і не розкриває позиції Суду щодо предмета конституційного подання [15]. У Рішенні Конституційного Суду України № 3-рп/2009 від 03 лютого 2009 року (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) суддя-доповідач у справі М. А. Маркуш виклав окрему думку у якій зазначила, що висновки, зроблені в пункті 1 резолютивної частини Рішення є необґрунтованими, такими, що не підтверджені вичерпними аргументами, які б були зроблені на підставі детального дослідження правової природи усиновлення в мотивувальній частині та давали б вичерпну відповідь на конституційне подання [16].

О. К. Намясенко, проаналізувавши зміст окремих думок, що були викладені суддями Конституційного Суду України, визначила, що найчастіше підставами незгоди суддів Конституційного Суду України з рішеннями та висновками Конституційного Суду України є: непідвідомчість справи, в тому числі: недотримання суб'єктами права на конституційне подання вимог статей 39 і 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», неможливість відкрити конституційне провадження на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України»; звернення до Конституційного Суду України з політичних, а не юридичних питань, політичний характер рішення, висновку Конституційного Суду України; здійснення Конституційним Судом України позитивної законотворчості; незгода з позицією Конституційного Суду України щодо тлу-

мачення правових норм; недотримання повноти та всебічності розгляду справи, неаргументованість та некоректність позицій Конституційного Суду України, недотримання вимог Конституції України, що може призвести до порушення прав та свобод людини та громадянина; суперечність мотивувальної та резолютивної частини рішення, висновку Конституційного Суду України [9, с. 186-187].

Рішення у справі приймається, висновок дається Конституційним Судом України на закритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України за участю суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи. На закритій частині пленарного засідання вноситься проект рішення, висновку у справі, підготовлений суддею-доповідачем на основі матеріалів справи, досліджених Конституційним Судом України у процесі її розгляду. Відповідно, окрема думка судді-доповідача повинна містити доктринальні положення, які впливали б на юридичну науку, оскільки суддя-доповідач глибоко та ґрунтовно вивчає матеріали справи.

Рішення та висновки Конституційного Суду України повинні бути обґрунтованими і базуватися на положеннях Конституції України. У рішеннях та висновках мають бути наведені переконливі аргументи, що не викликають сумніву в їх справедливості, політичній орієнтації та неупередженості Конституційного Суду України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Окрема думка судді Конституційного Суду України виносить суддею від власного імені, виступає його особистою позицією у справі та не породжує юридичних наслідків, а отже має доктринальне значення. У наступному рішенні чи висновку ніхто не може заборонити тому ж судді висловити іншу позицію за подібних обставин. Окрема думка судді Конституційного Суду України може викладатися ним у разі незгоди зі змістом рішення, висновком Конституційного Суду України. Суддя в окремій думці в цілому може підтримувати рішення, висновок Конституційного Суду України, але не погодитися з окремими положеннями, або використовувати право на окрему думку для висловлення доповнень до рішення чи висновку Конституційного Суду України.

Наявність окремої думки судді Конституційного Суду України є свідченням демократизму конституційного судочинства України. Окрема думка сприяє пошуку істини, дає можливість зміцнити мотивувальну частину рішення, висновку Конституційного Суду України, створює базу для глибокого вивчення проблеми та формування наукової доктрини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Регламент Міжнародного Суду ООН (1978 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_h85/page.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
4. Регламент Конституційного Суду України : затверджений рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=10711>.
5. Великий енциклопедичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – С. 557.

6. Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні : навч. посіб. / М. В. Тесленко. – К. : Школа, 2003. – 256 с.
7. Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз) / Д. Д. Лилак // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 131-139.
8. Верещагин А. Н. Особые мнения в российских судах / А. Н. Верещагин // Государство и право. – 2008. – № 2. – С. 13-23.
9. Намясенко О. К. Характеристика поняття окремої думки судді Конституційного Суду України / О. К. Намясенко // Держава і право: юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 37. – С. 182-187.
10. Сліденко І. Д. Тлумачення Конституції: питання теорії та практики в контексті світового досвіду / І. Д. Сліденко – Одеса : Фенікс, 2003. – 234 с.
11. О Конституционном Суде Российской Федерации : Федеральный конституционный закон от 21 июля 1994 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ksrf.ru/ru/Info/LegalBases/FCL/Pages/default.aspx>.
12. Христова Г. О. Юридична природа актів Конституційного Суду України [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Христова Ганна Олександрівна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 226 арк.
13. Кононов А. Л. Право на особое мнение / А. Л. Кононов // Закон. – 2006. – № 11. – С. 43-46.
14. Про Конституційний Суд : Закон Азербайджанської Республіки від 23 грудня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constcourt.gov.az/laws/22>.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення судді з адміністративної посади) : рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9914>.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) : рішення Конституційного Суду України від 3 лютого 2009 р. № 3-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=38610>.